

Васильєва Леся Миколаївна,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою
Дніпровського державного аграрно-економічного університету,
вулиця Сергія Єфремова, 25, м. Дніпро, 49000, Україна

e-mail: l.m.vas@ukr.net<https://orcid.org/0009-0009-4551-4105>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ВІДНОСИНАМИ

Анотація. Стаття присвячена проблемам та перспективам механізму державного управління земельними відносинами. Наголошено, що державне управління земельними відносинами є необхідним з огляду на важливість землі як основного ресурсу для забезпечення економічного, екологічного та соціального розвитку держави, виділено основні потреби в такому управлінні: ефективне використання земельних ресурсів; гарантування прав власності та користування; екологічна стійкість; соціальний баланс; економічний розвиток; захист національних інтересів. У статті акцентується, що механізм державного управління земельними відносинами є ключовим елементом у забезпеченні ефективного використання, охорони та розподілу земельних ресурсів. Основні механізми цього регулювання включають правові, економічні, адміністративні та екологічні інструменти. Визначено проблеми та питання дискусійного характеру щодо механізму державного управління земельними відносинами, а саме: необхідності гармонізації земельного законодавства, особливо в контексті інтеграції до міжнародних стандартів, вибір оптимальної моделі управління земельними відносинами: централізація чи децентралізація; методів оподаткування земельних ресурсів; визначення меж між економічною ефективністю та екологічною стійкістю; централізований контроль чи локалізовані програми підтримки; прозорість та запобігання корупції. Запропоновано інструменти інтегрованого механізму щодо визначення оптимального балансу між централізованим контролем із єдиними стандартами та гнучкими локалізованими програмами, які враховують специфіку місцевих умов. Виокремимо напрями вдосконалення механізму державного управління земельними відносинами: реформування нормативно-правової бази; розвиток інституційної інфраструктури; оптимізація економічних інструментів; удосконалення системи моніторингу та контролю; розвиток державно-приватного партнерства, інтеграція принципів сталого розвитку.

Ключові слова: аграрний сектор, державне управління, земельні відносини, земля, земельні ресурси, збалансоване землекористування, сільські території, механізми.

Постановка проблеми. Земельні відносини є фундаментальною основою функціонування держави, адже вони визначають характер використання, розподілу та охорони ключового стратегічного ресурсу – землі.

Як цитувати: Васильєва Л. М. Проблеми та перспективи механізму державного управління земельними відносинами. *Актуальні проблеми державного управління*. 2024. № 2 (65). С. 83–98. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-05>

In cites: Vasilieva, L.M. (2024). Problems and prospects of the mechanism of state management of land relations. *Pressing Problems of Public Administration*, 2 (65), 83–98. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-05> [in Ukrainian].

Від ефективності державного управління земельними відносинами напряму залежить економічний добробут країни, екологічна стійкість та соціальна справедливість. Особливо гостро це питання постає в Україні, яка володіє 30 % світових запасів чорнозему і де земля є не просто економічним активом, а й частиною національної ідентичності та історичної спадщини. Нажаль, останні роки засвідчили наявність значних проблем та протиріч у сфері державного регулювання земельних відносин в Україні. Мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, що діяв з 2001 року, створив ситуацію правової невизначеності та сповільнив розвиток земельного ринку. Його скасування у 2021 році відкрило нові можливості, але одночасно загострило питання захисту прав власників, особливо дрібних фермерів. За оцінками Світового банку, відсутність прозорого ринку землі щорічно коштувала Україні понад 1 млрд дол. США. Деградація ґрунтів через нераціональне землекористування призводить до втрати 10-15 мільйонів гривень щодня. Неврегульованість земельних відносин також створює сприятливі умови для корупції – за 2018-2021 роки Держгеокадастр та його посадовці фігурували у понад 2200 корупційних справах.

У таких умовах перед державою стоїть надскладне завдання – вибудувати ефективну, прозору та справедливую систему управління земельними ресурсами, яка б дозволила розкрити їх потенціал та забезпечити сталий розвиток. Це вимагає реформування законодавства, впровадження сучасних технологій обліку та моніторингу земель, боротьби з корупційними практиками та тіньовими схемами. Україна повинна переосмислити своє ставлення до землі – не як до пасивного активу для експлуатації, а як до живого надбання, від якого залежить наше теперішнє та майбутнє. Тільки через усвідомлення цінності землі на всіх рівнях – від пересічних громадян до топ-чиновників – можливо досягти балансу між економічними, екологічними та соціальними аспектами земельних відносин. Це вимагає не тільки інституційних змін, але й глибинної трансформації суспільної свідомості та культури. І розпочинати цей процес потрібно вже сьогодні, адже кожен день зволікань – це втрачені можливості для країни та її громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика державного управління земельними відносинами в Україні привертає значну увагу науковців та експертів, особливо в контексті реформи ринку землі та децентралізації. Дослідження останніх років дозволяють виявити кілька магістральних напрямків та підходів до вирішення цього комплексного питання. Напр., питання щодо механізму державного управління земельних відносин в контексті забезпечення сталого розвитку сільських території розглядаються в наукових роботах як таких вчених, а саме: Бабаєв В. Ю., Бойко А. О., Головін Р. Г., Іваницька О. М., Кашталян Т. М., Помаза-Пономаренко А. А., Латинін М. А., Лозинська Т. М., Малихін Д. М., Тимошенко М. М., Пасемко Г. П., Халімон П. В., Харченко Т. О. та ін.

Слід визнати, що значна частина публікацій зосереджується на інституційних аспектах управління земельними ресурсами. Так, Мартин А. Г. та Третяк А. М. наголошують на необхідності формування цілісної системи державних органів у сфері земельних відносин із чітким розподілом повноважень. Водночас Будзяк В. М. та Іванюк І. В. акцентують увагу на ролі територіальних громад та органів місцевого самоврядування в управлінні землями. Зарубіжний досвід, зокрема Німеччини (Bauer J.) та Франції (Dupont L.),

демонструє ефективність багаторівневої системи з високим ступенем децентралізації. Інший потужний напрямок досліджень стосується інформаційного забезпечення управління земельними відносинами. Науковці Держгеокадастру (Тарнопольський А. В., Колодій П. П.) відзначають критичну важливість повної та достовірної інформації про земельні ресурси для прийняття управлінських рішень. У цьому контексті особлива увага приділяється впровадженню геоінформаційних систем (ГІС) та технологій дистанційного зондування Землі. Дослідження Світового банку показують, що використання ГІС дозволяє на 30-40 % підвищити ефективність управління земельними ресурсами. Водночас вчені Національного університету біоресурсів і природокористування України (Ковальчук І. П., Євсюков Т. О.) наголошують на необхідності інтеграції даних з різних джерел у єдину систему.

Важливий блок публікацій присвячений економічним механізмам управління земельними відносинами. Дослідники Інституту аграрної економіки НААН (Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В.) відзначають ключову роль ринку землі у забезпеченні ефективного розподілу земельних ресурсів. Водночас науковці Київської школи економіки (Нів'євський О.) та Українського клубу аграрного бізнесу (Дикун А. Є.) застерігають щодо ризиків надмірної концентрації земель та необхідності захисту прав дрібних власників. У глобальному контексті дискусійним залишається питання допуску іноземних інвесторів на ринок землі, що, на думку експертів Міжнародного інституту довкілля та розвитку (Cotula L.), вимагає ретельного балансування економічних вигод та національних інтересів.

Попри активні наукові пошуки, низка фундаментальних питань державного управління земельними відносинами в Україні залишається невирішеною. Зокрема, бракує системного бачення оптимального розподілу повноважень між різними рівнями влади та механізмів їх ефективної взаємодії. Відкритим є питання балансу між ринковими та регуляторними інструментами управління земельними ресурсами. Недостатньо дослідженими є соціальні та екологічні аспекти земельних відносин, зокрема проблеми деградації ґрунтів, збереження ландшафтного різноманіття, забезпечення доступу до земель для різних категорій населення. Ці та інші виклики вимагають подальших міждисциплінарних досліджень та пошуку інноваційних підходів до державного управління у сфері земельних відносин. Також, при цьому ж, недостатньо уваги приділено систематизації проблем та перспектив механізму державного управління земельними відносинами, що й зумовило вибір об'єкта дослідження.

Мета статті полягає у визначенні перспектив механізму державного управління земельними відносинами у сучасних виняткових умовах воєнного стану і перспектив повоєнного відновлення в Україні.

Використана методологія. У основі дослідження проблем та перспектив механізму державного управління земельними відносинами в Україні лежить низка загальнонаукових методів, зокрема аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація. Теоретичний аналіз дозволив розкрити сутність та функції механізму державного управління в системі земельних відносин, виділити його ключові елементи – правові, економічні, адміністративні, екологічні тощо. Порівняльний метод застосовувався для зіставлення різних наукових поглядів на проблеми управління земельними відносинами. Систематизація та узагальнення використовувалися для виокремлення напрямів вдосконалення механізму державного управління земельними відносинами.

Інформаційну основу роботи склали праці вітчизняних науковців у галузях економіки, державного управління, права, екології, дані Держгеокадастру, Держстату, аналітичні звіти громадських та міжнародних організацій, законодавчі акти України та ЄС.

Таким чином, застосування різних методів дослідження у їх поєднанні дозволило всебічно проаналізувати поточний стан механізму державного управління земельними відносинами в Україні, виявити його сильні та слабкі сторони, запропонувати напрями вдосконалення з урахуванням кращих світових практик та національної специфіки.

Основні результати дослідження. Державне управління земельними відносинами є необхідним з огляду на важливість землі як основного ресурсу для забезпечення економічного, екологічного та соціального розвитку держави. Можна виокремити основні потреби в такому управлінні:

1) ефективне використання земельних ресурсів, що передбачає забезпечення раціонального використання землі для сільськогосподарських, промислових і соціальних потреб та запобігання деградації ґрунтів, надмірній урбанізації та нецільовому використанню земель;

2) гарантування прав власності та користування, тобто забезпечення прозорості та легітимності прав власності на землю, вирішення конфліктів, пов'язаних із розподілом, приватизацією чи орендою земельних ділянок;

3) екологічна стійкість, передбачає встановлення екологічних стандартів для запобігання виснаження ґрунтів і втрати біорізноманіття, а також контроль за дотриманням норм землекористування з урахуванням екологічних потреб;

4) соціальний баланс, який сприяє справедливому доступу до земельних ресурсів, особливо для малих фермерів і вразливих груп населення, а також передбачає підтримку розвитку сільських територій через програми державної підтримки та інвестиції в інфраструктуру;

5) економічний розвиток сприяє підвищенню інвестиційної привабливості земельних ресурсів, стимулювання ефективного землекористування для збільшення продуктивності підприємств аграрного сектору;

6) захист національних інтересів, передбачає недопущення надмірної концентрації земельних ресурсів у руках окремих осіб чи іноземних інвесторів та забезпечення стратегічного використання земель для досягнення національних соціоекономічних та екологічних цілей.

«Державне управління земельними ресурсами – це сукупність взаємозв'язків між елементами системи управління, спрямованих на раціональне використання цих ресурсів» [11]. Механізм державного управління земельними відносинами є ключовим елементом у забезпеченні ефективного використання, охорони та розподілу земельних ресурсів. Основні механізми цього регулювання включають:

Правові механізми передбачають:

– законодавче регулювання, тобто прийняття законів та інших нормативно-правових актів, що визначають порядок використання земель, захист прав власності та користування;

– реєстрація прав на землю передбачає ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно для гарантування прав власників і користувачів;

– землевпорядкування, тобто планування і встановлення меж земельних ділянок, зонування територій тощо.

Економічні механізми:

– оподаткування передбачає встановлення плати за землю у вигляді земельного податку чи орендної плати, це стимулює раціональне використання земель;

– дотації та субсидії, тобто підтримка сільськогосподарських виробників та екологічних ініціатив;

– ринок землі, тобто формування умов для купівлі-продажу земельних ділянок, зокрема після відкриття ринку сільськогосподарських земель.

Адміністративні механізми:

– контроль за використанням земель, тобто органи державної влади та місцевого самоврядування здійснюють нагляд за дотриманням земельного законодавства;

– ліцензування передбачає дозволи на окремі види діяльності, наприклад, видобуток корисних копалин або зміна цільового призначення земель;

– санкції, тобто адміністративна або кримінальна відповідальність за порушення земельного законодавства.

Екологічні механізми:

– моніторинг стану земель включає виявлення деградації ґрунтів, ерозії та інших екологічних проблем;

– екологічні обмеження передбачають введення нормативів, які регулюють допустимі рівні навантаження на землю;

– рекультивация земель, тобто відновлення порушених територій після промислової або іншої діяльності.

Інформаційно-консультативні механізми:

– надання інформації громадянам та організаціям щодо їхніх прав і обов'язків у сфері земельних відносин;

– проведення просвітницької діяльності про ефективне і відповідальне використання земель.

Разом і в ідеальному випадку і ідеальній комбінації ці усі механізми забезпечують раціональне використання земельних ресурсів, збереження природних екосистем, а також економічну ефективність у сфері земельних відносин. При цьому, відмітимо, щоб вони працювали комплексно та узгоджено.

Взаємодія і комбінація різних механізмів державного управління земельними відносинами дозволяє вирішувати комплексні практичні, господарські та публічно-управлінські задачі. Розглянемо кілька прикладів такої синергії.

По-перше, поєднання правових та економічних механізмів є ключовим для формування цивілізованого ринку землі. Так, прийняття у 2001 році Земельного кодексу України заклало правову основу для розвитку земельних відносин, визначивши форми власності на землю, порядок набуття та реалізації прав на земельні ділянки. Водночас введення мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення фактично загальмувало формування повноцінного ринку. І лише у 2020 році, з ухваленням закону про обіг земель сільськогосподарського призначення, цей мораторій було знято. Відтепер власники паїв отримали можливість вільно розпоряджатися своїми земельними ділянками – продавати, здавати в оренду, передавати у спадщину. За даними Міністерства аграрної політики, станом на червень 2021 року було укладено понад 30 тисяч угод купівлі-продажу земельних ділянок загальною площею близько 70 тис. га. Середня ціна гектара становила 40 тис. грн, що втричі більше нормативної грошової оцінки. Отже, лібералізація ринку

землі, підкріплена відповідними правовими нормами, стимулює розвиток земельних відносин та залучає інвестиції в аграрний сектор.

По-друге, взаємодія адміністративних та екологічних механізмів є запорукою сталого землекористування. Наприклад, в Україні діє система моніторингу земель, яка передбачає збір, обробку та аналіз інформації про стан земельних ресурсів. Це дозволяє вчасно виявляти негативні процеси – ерозію, забруднення, зниження родючості ґрунтів тощо. За даними моніторингу, близько третини сільськогосподарських угідь в Україні зазнають деградації, що призводить до втрати 10-12 мільйонів тон зерна щороку. Для вирішення цієї проблеми застосовуються адміністративні інструменти – обмеження на використання еродованих та малопродуктивних земель, штрафи за порушення сівозмін та агротехнологій. Водночас впроваджуються екологічні заходи – консервація деградованих земель, насадження лісосмуг, перехід на безплужний обробіток ґрунту. Так, за період з 2000 по 2020 рік площа еродованих земель в Україні скоротилася на 402 тис. га, а площа деградованих і малопродуктивних земель, які потребують консервації – на 17,4 тис. га. Позитивний досвід поєднання адміністративного контролю та екологічних заходів демонструє і Польща, де за останні 20 років вміст органічної речовини в ґрунтах збільшився на 20–40 %.

По-третє, синергія інформаційно-консультативних та економічних механізмів є важливою для підвищення ефективності використання земельних ресурсів. Зокрема, в Україні діє мережа сільськогосподарських дорадчих служб, які надають фермерам інформаційну, консультаційну та навчальну підтримку. Вони допомагають впроваджувати сучасні агротехнології, вибирати оптимальні сівозміни, отримувати державні дотації та пільгові кредити. За даними Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України, в результаті такої підтримки врожайність зернових у фермерських господарствах зростає на 15–20 %, а рентабельність – на 7–12 %. Подібні ефекти демонструє і Литва, де завдяки дорадництву та фінансовій підтримці з боку ЄС за останні 15 років продуктивність праці в сільському господарстві зросла в 2,5 рази, а експорт агропродукції – в 4 рази. Особливо важливою є роль інформаційно-консультативних та економічних інструментів для післявоєнної відбудови аграрного сектору України. Адже значна частина сільськогосподарських угідь зазнала руйнувань, мінування та забруднення в результаті бойових дій. За попередніми оцінками, прямі збитки аграрної галузі від війни складають 4,3 млрд дол., а посівні площі скоротилися на 25 %. Для відновлення потенціалу АПК необхідна комплексна підтримка фермерів – від надання інформації про розмінування полів до компенсації втрат та пільгового кредитування.

Низка вчених [5; 16] дотримуються думки, щодо необхідності гармонізації земельного законодавства, особливо в контексті інтеграції до міжнародних стандартів. Удосконалення потребують механізми реєстрації прав власності, а також регламентація орендних відносин, де залишається проблема прозорості та доступності. Але деякі дослідники виступають за концентрацію управлінських функцій в одній інституції, що забезпечить ефективність [7; 8; 20]. Інші підкреслюють переваги децентралізації та залучення місцевих громад до ухвалення рішень, що має сприяти гармонізації інтересів різних стейкхолдерів [4; 18]. Полеміка точиться і навколо методів оподаткування земельних ресурсів. Одні вчені пропонують використовувати підвищені ставки для малопродуктивного або нераціонального землекористування [12; 17],

інші застерігають, що це може збільшити соціальну напруженість у сільській місцевості [6; 9].

Ми виокремимо таке дискусійне питання щодо визначення меж між економічною ефективністю та екологічною стійкістю. Зокрема, проблема деградації ґрунтів викликає суперечки щодо доцільності запровадження жорсткого екологічного контролю чи стимулювання добровільного переходу до органічного землеробства. На нашу думку, ця проблема залишається одним із центральних питань наукової дискусії у сфері земельних відносин, оскільки передбачає пошук оптимального балансу між продуктивним використанням земельних ресурсів і збереженням їхньої екологічної цінності для майбутніх поколінь. Прихильники жорсткого екологічного контролю наголошують на необхідності законодавчого закріплення обов'язкових норм і стандартів землекористування, які мінімізують деградацію ґрунтів і вплив на навколишнє середовище. Натомість прихильники стимулювання добровільного переходу до органічного землеробства підкреслюють важливість економічних мотивацій, такі як податкові пільги чи субсидії, які б заохочували землекористувачів впроваджувати екологічні практики без додаткового адміністративного тиску.

Наукова полеміка також стосується і питання, які саме механізми будуть більш дієвими – централізований контроль чи локалізовані програми підтримки. При цьому централізований контроль пропонує чіткі регламенти, єдині стандарти землекористування та державний моніторинг дотримання екологічних норм, що сприяє зниженню ризиків хаотичного та нерационального використання земель [15]. Проте він часто виявляється недостатньо гнучким і може не враховувати локальні особливості. Натомість локалізовані програми підтримки дозволяють адаптувати механізми управління до специфіки окремих регіонів, враховуючи їхні кліматичні, економічні та соціальні умови [2; 14]. Такі програми можуть включати субсидії, консультації для агровиробників, навчальні заходи та співфінансування екологічних ініціатив. Однак, через відсутність чіткої координації, локалізовані підходи ризикують створити нерівномірність у рівнях захисту земель у різних регіонах.

Вважаю, що обидва підходи мають свої переваги та обмеження, а їхнє поєднання у вигляді комплексної моделі управління передбачає централізоване визначення стратегічних цілей і основних стандартів землекористування, які доповнюються регіональними ініціативами з урахуванням місцевої специфіки. Така модель дозволить забезпечити як загальнодержавну стабільність, так і адаптивність у розв'язанні локальних проблем, сприяючи досягненню балансу між ефективністю та екологічністю, який враховує специфіку аграрного сектору. Як наслідок, пропонуємо інструменти інтегрованого механізму (поєднання централізованого та локалізованого підходів) (рисунки нижче).

Як відмічають Базарко І. М., Медвецька Т. В. «у період децентралізації влади в Україні важливою є організаційна узгодженість використання майна та земель і управління територіями. Цей принцип полягає в тому, що управлінська система має забезпечувати підвищення ефективності системи землеволодіння, дотримання ними прав і обов'язків із використання майна та земельних ресурсів, формування правильної організації та управління території для нормального функціонування всіх підприємств і господарств території в цілому» [1].

Таким чином, запропонований підхід сприятиме оптимізації управління земельними ресурсами завдяки синергії стратегічного та місцевого підходів,

покращенню екологічного стану ґрунтів, підвищенню ефективності землекористування та продуктивності агровиробників. Прокоментуємо його більш розлого. Як видно, сучасні дискусії щодо механізму державного управління земельними відносинами в Україні відображають складність і багатогранність цієї проблеми.

Рисунок. – Інструменти інтегрованого механізму (поєднання централізованого та локалізованого підходів) управління земельними відносинами

Figure. – Tools of the integrated mechanism (combination of centralized and localized approaches) of land relations management

З одного боку, існує нагальна потреба гармонізувати вітчизняне земельне законодавство з міжнародними стандартами, особливо в контексті євроінтеграційних процесів. Це передбачає не лише удосконалення механізмів реєстрації прав власності та регламентації орендних відносин, але й впровадження принципів прозорості, відкритості та інклюзивності в управлінні земельними ресурсами. Водночас, як слушно зауважують деякі дослідники, надмірна концентрація управлінських функцій в одному відомстві може призвести до бюрократизації та зниження ефективності системи. Тому пошук оптимального балансу між централізацією та децентралізацією, із залученням

місцевих громад до процесу прийняття рішень, видається одним із ключових викликів на найближчу перспективу. У цьому контексті корисним може бути досвід країн Східної Європи, які успішно впроваджують моделі багаторівневого управління земельними відносинами, засновані на принципах субсидіарності та партнерства між державою та громадянським суспільством.

Іншим дискусійним питанням є вибір оптимальних методів оподаткування земельних ресурсів. З точки зору політичної філософії, земля є не просто економічним активом, але й суспільним надбанням, яке має слугувати інтересам усієї нації. Відповідно, система земельного оподаткування повинна не лише стимулювати раціональне та продуктивне використання земель, але й забезпечувати справедливий розподіл рентних доходів. У цьому світлі пропозиції щодо запровадження підвищених ставок для малопродуктивного або нераціонального землекористування виглядають цілком слушними. Водночас, як застерігають деякі експерти, такі кроки можуть мати негативні соціальні наслідки, особливо для малозабезпечених верств сільського населення. Тому реформування системи земельного оподаткування має супроводжуватися продуманими компенсаторними механізмами та програмами підтримки сільських громад. Цікавим в цьому контексті є досвід Польщі, яка запровадила диференційовані ставки земельного податку залежно від якості ґрунтів та цільового призначення земель, водночас надаючи значні податкові пільги для молодих фермерів та господарств, що впроваджують екологічні практики.

Врешті-решт, центральною проблемою державного управління земельними відносинами в сучасних українських реаліях залишається пошук балансу між економічною ефективністю та екологічною стійкістю. З одного боку, в умовах гострої конкуренції на світових аграрних ринках та необхідності нарощувати експортний потенціал галузі існує спокуса інтенсифікувати сільсько-господарське виробництво, навіть ціною виснаження природних ресурсів. З іншого боку, деградація ґрунтів, зниження їх родючості та біорізноманіття несуть довгострокові ризики не лише для аграрного сектору, але й для продовольчої безпеки та сталого розвитку країни в цілому. Тому, на нашу думку, державна політика в сфері земельних відносин має базуватися на парадигмі управління публічними цінностями, яка передбачає гармонійне поєднання економічних, екологічних та соціальних пріоритетів. Це вимагає не лише запровадження жорстких стандартів та нормативів землекористування, але й створення дієвих стимулів для агровиробників, які впроваджують сталі практики господарювання. В цьому контексті показовим є досвід Німеччини, яка реалізує комплексну стратегію переходу до органічного землеробства, поєднуючи регуляторні вимоги щодо захисту ґрунтів з масштабними програмами державної підтримки екологічно відповідальних фермерів. Саме такий синергетичний підхід, що базується на поєднанні централізованих та локалізованих механізмів управління земельними ресурсами, має стати дороговказом для реформування земельних відносин в Україні на період до 2030 року.

Наостанок виокремимо таке питання, яке стосується прозорості та запобігання корупції. Дослідники даного питання висувують різні підходи до забезпечення прозорості – від публічних кадастрових карт до створення цифрових платформ для моніторингу. Водночас публічні кадастрові карти та цифрові платформи для моніторингу дозволяють забезпечити доступність інформації, знизити ризики корупції та сприяти ефективному управлінню.

З іншого боку, критики застерігають від ризиків надмірної цифровізації, включаючи ймовірність втрати конференційних даних, технічні складнощі впровадження та необхідність значних фінансових ресурсів. Це вимагає системного підходу, що включає інтеграцію інноваційних технологій, міждисциплінарний аналіз економічних, соціальних і екологічних факторів, вивчення міжнародного досвіду в питаннях прозорості земельних відносин, запровадження пільг та грантів для місцевих громад, які застосовують прозорі методи управління, а також розробку нормативно-правової бази для мінімізації ризиків та забезпечення сталого розвитку земельних відносин.

Таким чином, механізм державного управління земельними відносинами є системою організаційно-правових, економічних та адміністративних інструментів, спрямованих на забезпечення раціонального використання, охорони земельних ресурсів та ефективного управління земельним фондом. Вони охоплюють розробку і впровадження нормативно-правових актів, систем оподаткування, субсидій, стимулів і санкцій, а також формування інституційної інфраструктури для вирішення земельних питань. Особлива увагу повинна бути приділена забезпеченню прозорості та справедливості у розподілі та перерозподілі земельних ресурсів, впровадженню сучасних технологій землеустрою, а також моніторингу і контролю за використанням земель. Обґрунтований підхід до вдосконалення цих механізмів є важливим для досягнення збалансованого розвитку сільських територій, підтримки економічної стабільності та екологічної безпеки аграрного сектору.

Як відмічає Боклаг В. А. щодо основних напрямів є «формування та розбудови системи збалансованого землекористування є удосконалення механізмів розвитку земельних відносин, що полягає у визначенні адміністративно-правового, організаційного та економічного механізмів із конкретним набором інструментів для підвищення екологічного, економічного та соціального ефекту в землересурсній сфері» [3]. Далі виокремимо напрями вдосконалення механізму державного управління земельними відносинами:

1) Реформування нормативно-правової бази [10; 13; 19]. Адаптація законодавства до сучасних вимог і міжнародних стандартів, зокрема прав власності, порядку оренди, купівлі-продажу земельних ділянок, а також механізмів захисту прав землевласників і землекористувачів.

2) Розвиток інституційної інфраструктури. Створення та модернізація органів, відповідальних за управління земельними ресурсами, автоматизація процесів реєстрації земельних ділянок, впровадження цифрових кадастрів та відкритих баз даних.

3) Оптимізація економічних інструментів. Розробка ефективних механізмів оподаткування земель, надання субсидій, запровадження диференційованих ставок орендної плати залежно від цільового призначення та якості ґрунтів.

4) Удосконалення системи моніторингу та контролю. Слід зазначити, що цілеспрямоване державне регулювання та державний контроль за використанням земель є важливішою складовою ефективного та раціонального землекористування. Проте досвід розвинених країн свідчить про те, що крім державного, існує ще й ринкове саморегулювання, що впливає на формування та функціонування земельного ринку [21]. Воно базується на взаємодії попиту та пропозиції, формуванні цін на їх основі та перебуває під впливом конкуренції. Результатом цього є інформація про кон'юнктуру ринку землі, що

накопичується, вивчається та систематизується, являючи собою своєрідний моніторинг попиту, пропозиції та цін на земельні ділянки різного цільового призначення.

5) Розвиток державно-приватного партнерства, тобто залучення інвестицій у проекти з рекультивації земель, меліорації, розробки інноваційних технологій у землекористуванні.

6) Інтеграція принципів сталого розвитку, що передбачає забезпечення балансу між економічними, соціальними та екологічними аспектами використання земель, стимулювання органічного землеробства, відновлення деградованих земель та адаптація до кліматичних змін.

Запропоновані вище напрями вдосконалення механізму державного управління земельними відносинами в Україні є актуальними та необхідними, особливо в контексті поточної політичної та безпекової ситуації. Реформування нормативно-правової бази, розвиток інституційної інфраструктури, оптимізація економічних інструментів, удосконалення системи моніторингу та контролю, розвиток державно-приватного партнерства та інтеграція принципів сталого розвитку – всі ці напрями спрямовані на створення ефективної, прозорої та адаптивної системи управління земельними ресурсами.

Водночас, в умовах воєнного стану та часткової окупації південних і східних регіонів України, впровадження цих реформ стикається з низкою викликів та обмежень. По-перше, значна частина земель на тимчасово окупованих територіях наразі перебуває поза контролем української влади, що унеможливує застосування до них інструментів державного регулювання. По-друге, військові дії призвели до руйнування інфраструктури, забруднення ґрунтів та зміни ландшафтів, що вимагатиме значних зусиль та ресурсів для відновлення та рекультивації земель. По-третє, в умовах економічної кризи та бюджетних обмежень, викликаних війною, фінансування масштабних проєктів з розвитку земельних відносин може виявитися проблематичним.

Попри ці виклики, впровадження реформ у сфері управління земельними відносинами має залишатися пріоритетом державної політики, адже від цього залежить не лише ефективність аграрного сектору, але й соціальна стабільність та екологічна безпека країни. В короткостроковій перспективі (1-3 роки) оптимальний сценарій передбачає фокусування на наступних напругах:

1) Адаптація нормативно-правової бази до умов воєнного стану. Це включає спрощення процедур реєстрації прав на землю, особливо для внутрішньо переміщених осіб та землеволодарів з окупованих територій; запровадження механізмів компенсації за втрачене або пошкоджене майно; врегулювання питань оренди та використання земель на прифронтових територіях тощо.

2) Удосконалення системи моніторингу та контролю за використанням земель. В умовах підвищених безпекових ризиків критично важливим є забезпечення оперативного збору та аналізу інформації про стан земельних ресурсів, особливо в зоні бойових дій. Це вимагає впровадження сучасних технологій дистанційного зондування, створення інтегрованих баз даних, налагодження обміну інформацією між різними відомствами (Міноборони, Мінагрополітики, Держгеокадастр тощо).

3) Стимулювання раціонального використання та охорони земель. В умовах обмежених фінансових можливостей держави акцент має робитися на застосуванні ринкових інструментів – зокрема, через впровадження дифе-

ренційованих ставок земельного податку та орендної плати залежно від якості ґрунтів та дотримання агровиробниками принципів сталого землекористування. Паралельно мають бути запроваджені цільові програми підтримки фермерів, які впроваджують ґрунтозахисні технології, здійснюють консервацію деградованих земель, розвивають органічне виробництво.

4) Залучення інвестицій у відновлення та розвиток земельних ресурсів. Пріоритетними напрямками для державно-приватного партнерства мають стати проекти з рекультивації земель на деокупованих територіях, відновлення зрошувальних систем, розбудови протиерозійної інфраструктури тощо. Для стимулювання таких інвестицій доцільно запровадити податкові та митні пільги, спростити дозвільні процедури, надавати державні гарантії.

Реалізація цих пріоритетних напрямів вимагатиме не лише політичної волі та ефективної координації між різними гілками та рівнями влади, але й активного залучення громадськості, експертного середовища та міжнародних партнерів України. В цьому контексті критично важливим є забезпечення прозорості та інклюзивності процесу прийняття рішень, врахування інтересів усіх стейкхолдерів, дотримання принципів належного врядування.

Водночас, навіть в умовах воєнного стану, реформування земельних відносин має відбуватися з урахуванням довгострокових цілей розвитку країни та базуватися на цінностях сталості, справедливості та демократичності. Адже земля – це не просто економічний ресурс, але й невід’ємна складова національної ідентичності, запорука продовольчої безпеки та благополуччя майбутніх поколінь українців. Тому формування ефективної та відповідальної системи управління земельними відносинами має бути не лише питанням державної політики, але й справою кожного свідомого громадянина.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Ґрунтуючись на вище проведених теоретичних дослідженнях, можна зробити такі узагальнені висновки.

1) Механізм державного управління земельними відносинами є системою організаційно-правових, економічних та адміністративних інструментів, спрямованих на забезпечення раціонального використання, охорони земельних ресурсів та ефективного управління земельним фондом. Вони охоплюють розробку і впровадження нормативно-правових актів, систем оподаткування, субсидій, стимулів і санкцій, а також формування інституційної інфраструктури для вирішення земельних питань. Особлива увагу повинна бути приділена забезпеченню прозорості та справедливості у розподілі та перерозподілі земельних ресурсів, впровадженню сучасних технологій землеустрою, а також моніторингу і контролю за використанням земель. Обґрунтований підхід до вдосконалення цих механізмів є важливим для досягнення збалансованого розвитку сільських територій, підтримки економічної стабільності та екологічної безпеки аграрного сектору.

2) Ключовим викликом для механізму державного управління земельними відносинами в Україні є пошук оптимального балансу між централізацією і децентралізацією повноважень. З одного боку, земля є загальнонаціональним надбанням, що вимагає вироблення єдиних «правил гри», стратегічного бачення та контролю з боку держави. З іншого боку, ефективне управління земельними ресурсами неможливе без урахування місцевої специфіки, залучення територіальних громад, стимулювання ініціативи «знизу». Зарубіжний досвід переконує, що найбільш дієвою є багаторівнева модель управління,

заснована на принципах субсидіарності, публічно-приватного партнерства та розподіленої відповідальності. В Україні рух у цьому напрямі пов'язаний із реалізацією реформи децентралізації, яка відкриває нові можливості для посилення ролі місцевого самоврядування в питаннях володіння, користування та розпорядження землями. Водночас це вимагає і підвищення інституційної спроможності громад, і запровадження дієвих механізмів координації та контролю з боку держави. Лише така синергія централізованих і децентралізованих підходів здатна подолати фрагментарність земельних відносин і забезпечити їх гармонійний розвиток.

3) Формування сучасного механізму державного управління земельними відносинами невіддільне від впровадження інноваційних технологій та цифровізації. В епоху великих даних, штучного інтелекту та Інтернету речей держава має взяти на озброєння найсучасніші інструменти для обліку, моніторингу та охорони земель. Йдеться про створення єдиної інтегрованої геоінформаційної системи, яка б акумулювала дані різних відомств і забезпечувала їх оперативний аналіз; про використання супутникового зондування для контролю за станом ґрунтів і дотриманням сівозмін; про впровадження смарт-технологій для точного землеробства і раціонального водокористування. Але головне – ці технології мають працювати на забезпечення прозорості земельних відносин, унеможливлення корупції, залучення громадян до управління. В цьому контексті особливого значення набуває розвиток національної інфраструктури геопросторових даних, публічних кадастрових карт, онлайн-сервісів для комунікації влади і землекористувачів. Такий «цифровий поворот» здатний не лише підвищити ефективність державного управління, а й змінити саму філософію відносин держави, бізнесу і громадян навколо землі – від протистояння до партнерства.

4) Розбудова дієвого механізму державного управління земельними відносинами є не лише технократичним завданням, а й ціннісним викликом для українського суспільства особливо зараз, в час кривавої війни і відстоювання українською нацією свого права жити на своїй же історичній землі. Адже попри задекларовані пріоритети сталого розвитку, в реальній практиці домінують все ще короткострокові економічні інтереси, часто на шкоду довгостроковим суспільним благам. Звідси – виснажливе використання ґрунтів, забруднення земель, спекуляції на ринку. Подолання цих явищ вимагає не лише вдосконалення правових механізмів і посилення контролю, а й змін у суспільній свідомості та культурі. Держава має взяти на себе роль провідника цих змін – через освіту і просвітництво, через підтримку відповідальних землекористувачів, через комунікацію цінностей поваги до землі як до годувальниці і святини. Лише коли ці цінності стануть частиною світогляду більшості громадян, лише коли відносини із землею будуватимуться не на егоїзмі, а на відповідальності перед нащадками – лише тоді можна буде говорити про справжню зрілість земельних відносин. І саме держава покликана вести суспільство до цієї зрілості – розумно поєднуючи силу закону із силою слова і прикладу.

5) Таким чином, вдосконалення механізму державного управління земельними відносинами є комплексним завданням, яке вимагає узгоджених зусиль держави, місцевого самоврядування, бізнесу і громадськості. Воно передбачає модернізацію нормативно-правової бази, оптимізацію розподілу повноважень, впровадження інноваційних технологій, але головне – зміну фі-

лософії управління в бік публічних цінностей та сталого розвитку. Особливої ваги ці завдання набувають в умовах російської агресії, коли частина українських земель окупована, а значна частина – потребує відновлення. Саме ефективне, прозоре і відповідальне управління земельним потенціалом може стати одним із драйверів повоєнної відбудови країни, запорукою соціальної справедливості, екологічної рівноваги та економічної стабільності.

б) Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на розробку конкретних механізмів та інструментів такого управління з урахуванням кращих світових практик та національної специфіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базарко І. М., Медведька Т. В. Державне управління майном і земельними ресурсами в сучасних умовах децентралізації влади в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 2 (17). С. 22–29.
2. Бойко А. О. Теоретичні основи та принципи державної політики у сфері земельних відносин в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 114–122.
3. Боклаг В. А. Механізми державного управління земельними відносинами в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2014. Вип. 2. С. 30–36.
4. Васильєва Л. М. Механізм державного регулювання земельних відносин в контексті забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 3. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3227> (дата звернення: 03.09.2024).
5. Головін Р. Г., Іваницька О. М. Форми земельних відносин та їх державне регулювання в Україні. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2018. № 2. URL: <https://10.25313/2617-572X-2018-2-4173> (дата звернення: 02.09.2024).
6. Дробот І. О. Децентралізація державного управління земельними ресурсами територіальної громади в Україні. 2015. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-02\(14\)/21.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-02(14)/21.pdf) (дата звернення 12.09.2024).
7. Кашталян Т. М., Помаза-Пономаренко А. Л. Особливості функціонування механізмів державного регулювання земельних відносин у контексті забезпечення національної безпеки. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 2 (21). С. 50–54.
8. Ковда Н. І., Забарна Н. Р. Проблеми та перспективи реалізації земельної реформи в умовах децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/102.pdf (дата звернення: 02.09.2024).
9. Кравчук І. І., Ахметов І. Р. Удосконалення державного регулювання раціонального використання земельних ресурсів. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 5 (275). С. 161–168.
10. Кулинич П. Земельне законодавство України періоду земельної реформи: основні тенденції розвитку. *Право України*. 2020. № 5. С. 63–75.
11. Латинін М. А., Шарий Г. І. Шляхи удосконалення системи державного управління земельними відносинами в Україні. *Публічне управління: теорія та практика*. 2010. № 2. С. 97–104.
12. Малихін Д. М. Оцінка застосування механізмів державного регулювання земельних відносин в Україні на сучасному етапі. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=848> (дата звернення: 02.09.2024).
13. Малоокій В. А. Нормативно-правове забезпечення управління земельними ресурсами територіальних громад в Україні. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2020. №1 (68). С. 255–260.
14. Нів'євський О., Галиця О. Сільські громади та земельна реформа. *Земельна реформа*. 2020. URL: <https://voxukraine.org/uk/silski-gromadi-tazemelna-reforma/> (дата звернення 02.09.2024).
15. Проценко О. Земельна децентралізація: що можуть отримати громади. 2017. URL: <https://mind.ua/openmind/20175987-zemelna-decentralizaciya-shcho-mozhut-otrimati-gromadi> (дата звернення 02.09.2024).
16. Сава А. Управління земельними ресурсами сільських територій в умовах децентралізації. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 3. С. 24–36.

17. Тимошенко М. М. Передумови та шляхи удосконалення земельних відносин в контексті сталого соціально-економічного розвитку сільських територій. *Вісник ЖДТУ*. 2019. № 1 (87). С. 36–41.
18. Третьак А., Третьак В., Прядка Т., Третьак Р., Капінос Н. Методологія державного управління земельними ресурсами та землекористуванням. *Агросвіт*. 2021. № 20. С. 14–21.
19. Халімон П. В. Нормативно-правовий механізм державного регулювання земельних відносин в Україні. *Право та державне управління*. 2018. № 4 (33). С. 223–229.
20. Халімон П. В. Особливості державного регулювання земельних відносин в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1734>. (дата звернення: 02.09.2024).
21. Ясінецька І. А. Можливості застосування міжнародного досвіду управління земельними ресурсами в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 12. С. 188–193.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 28.11.2024 р.

Vasilieva L. M.,

Dr.Sc. of Public Administration, Professor,

Professor of the Department of Accounting, Taxation and Management of Financial and Economic Security, Dnipro State Agrarian and Economic University,

25 Serhiy Efremov St., Dnipro, 49000, Ukraine

e-mail: l.m.vas@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0009-4551-4105>

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE MECHANISM OF STATE MANAGEMENT OF LAND RELATIONS

Abstract. The article is devoted to the problems and prospects of the mechanism of state management of land relations. It is emphasized that state management of land relations is necessary in view of the importance of land as a basic resource for ensuring the economic, ecological and social development of the state, the main needs for such management are highlighted: effective use of land resources; guaranteeing property rights and use; ecological sustainability; social balance; economic development; protection of national interests. The article emphasizes that the mechanism of state management of land relations is a key element in ensuring the effective use, protection and distribution of land resources. The main mechanisms of this regulation include legal, economic, administrative and environmental instruments. Problems and issues of a debatable nature regarding the mechanism of state management of land relations are identified, namely: the need to harmonize land legislation, especially in the context of integration into international standards, the choice of the optimal model of land relations management: centralization or decentralization; methods of taxation of land resources; determining the boundaries between economic efficiency and environmental sustainability; centralized control or localized support programs; transparency and prevention of corruption.

The tools of an integrated mechanism are proposed to determine the optimal balance between centralized control with uniform standards and flexible localized programs that take into account the specifics of local conditions. We will highlight the areas of improvement of the mechanism of state management of land relations: reforming the regulatory framework; developing institutional infrastructure; optimizing economic instruments; improving the monitoring and control system; developing public-private partnership, integrating the principles of sustainable development.

Problems and issues of a debatable nature regarding the mechanism of state management of land relations have been identified, namely: the need to harmonize land legislation, especially in the context of integration with international standards, the choice of the optimal model of land relations management: centralization or decentralization; methods of taxation of land resources; determining the boundaries between economic efficiency and environmental sustainability; centralized control or localized support programs; transparency and prevention of corruption.

Keywords: *agricultural sector, public governance, land relations, land, land resources, balanced land use, rural areas, mechanisms*

REFERENCES

1. Bazarko, I.M., & Medvetska, T.V. (2017). State governance of property and land resources in modern conditions of decentralization of power in Ukraine. *Public administration and customs administration*, 2 (17), 22–29. [in Ukrainian].
2. Boyko, A.O. (2018). Theoretical foundations and principles of state policy in the field of land relations in Ukraine. *Investments: practice and experience*, 16, 114–122. [in Ukrainian].
3. Boklag, V.A. (2014). Mechanisms of state management of land relations in Ukraine. *Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Series: State Management*, 2, 30–36. [in Ukrainian].
4. Vasilieva, L.M. (2024). The mechanism of state regulation of land relations in the context of ensuring the sustainable development of rural areas. *Public administration: improvement and development*, 3. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3227> (Last accessed: 02.09.2024).
5. Golovin, R.G., & Ivanytska, O.M. (2018). Forms of land relations and their state regulation in Ukraine. *Public administration and national security*, 2. URL: <https://10.25313/2617-572X-2018-2-4173> (Last accessed: 02.09.2024).
6. Drobot, I.O. (2015). Decentralization of state management of land resources of a territorial community in Ukraine [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-02\(14\)/21.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-02(14)/21.pdf) (Last accessed: 12.09.2024).
7. Kashtalyan, T.M., & Pomaza-Ponomarenko, A.L. (2019). Peculiarities of functioning of mechanisms of state regulation of land relations in the context of ensuring national security. *Public administration and customs administration*, 2 (21), 50–54. [in Ukrainian].
8. Kovda, N.I., & Zabarna, N.R. (2022). Problems and prospects of implementation of land reform in conditions of decentralization. *Public administration: improvement and development*, 11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/102.pdf (Last accessed: 02.09.2024).
9. Kravchuk, I.I., & Akhmetov, I.R. (2024). Improving state regulation of rational use of land resources. *Current economic problems*, 5, 161–168. [in Ukrainian].
10. Kulynych, P. (2020) Land legislation of Ukraine during the land reform period: main development trends. *Law of Ukraine*, 5, 63–75. [in Ukrainian].
11. Latynin, M.A., & Shary, G.I. (2010). Ways to improve the system of state management of land relations in Ukraine. *Public administration: theory and practice*, 2, 97–104. [in Ukrainian].
12. Malykhin, D.M. (2014) Assessment of the application of mechanisms of state regulation of land relations in Ukraine at the present stage. *Public administration: improvement and development*, 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=848> (Last accessed: 02.09.2024).
13. Malooky, V.A. (2020) Regulatory and legal support for land resources management of territorial communities in Ukraine. *State and regions. Series «Public administration»*, 1 (68), 255–260. [in Ukrainian].
14. Niv'evskiy, O., & Halytsia, O. (2020). Rural communities and land reform. Land reform. URL: <https://voxukraine.org/uk/silski-gromadi-tazemelna-reforma/> (Last accessed: 02.09.2024).
15. Protsenko, O. (2017). Land decentralization: what communities can get. URL: <https://mind.ua/openmind/20175987-zemelna-decentralizaciya-shcho-mozhut-otrimati-gromadi> (Last accessed: 03.09.2024).
16. Sava, A. (2019). Management of land resources of rural areas under decentralization. *Economic discourse*, 3, 24–36. [in Ukrainian].
17. Tymoshenko, M.M. (2019) Prerequisites and ways to improve land relations in the context of sustainable socio-economic development of rural areas. *Bulletin of ZhDTU*, 1 (87), 36–41. [in Ukrainian].
18. Tretyak, A., Tretyak, V., Pryadka, T., Tretyak, R., & Kapinos, N. (2021). Methodology of state management of land resources and land use. *Agrosvit*, 20, 14–21. [in Ukrainian].
19. Halimon, P.V. (2018). Normative and legal mechanism of state regulation of land relations in Ukraine. *Law and public administration*, 4 (33), 223–229. [in Ukrainian].
20. Halimon, P.V. (2016). Peculiarities of state regulation of land relations in Ukraine. *Public administration: improvement and development*, 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1734>. (Last accessed: 02.09.2024).
21. Yasinetska, I.A. (2016). Possibilities of applying international experience in land resources management in Ukraine. *Global and national economic problems*, 12, 188–193. [in Ukrainian].

The article was received by the editors 16.10.2024.

The article is recommended for printing 28.11.2024.